

וַיְהִי רֶעֶב בְּאֶרֶץ מִלְכָּד הָרֹעֵב הָרֹאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בְיָמֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק
בְּאֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה: וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אֶל־תֵּרֵד

א. וַיְהִי רֶעֶב בְּאֶרֶץ מִלְכָּד הָרֹעֵב הָרֹאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בְיָמֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק בְּאֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה: וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אֶל־תֵּרֵד
ב. וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אֶל־תֵּרֵד

Handwritten notes in blue ink on the left margin, including the number 1 and various symbols and words.

כו (א) מלכד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם, כדכת' ויהי רעב בארץ וירד אברהם מצרימה (לעיל יב י). לא הוצרך פסוק זה אלא להודיעך שכשם שאברהם אביו היה הולך בשביל הרעב למצרים, כך יצחק היה יורד למצרים דרך ארץ פלשתים, דרך קצרה, כדכת' ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא (שמות יג יז), ולכך אמר לו הק' אל תרד מצרימה לפי שיועד הקב"ה שהיה יורד למצרים.

כו (ב) אל תרד מצרימה, שהיה⁴⁷ דעתו לרדת מצרימה כמו שירד אביו בימי הרעב, אמר לו: אל תרד מצרימה, שאתה עולה תמימה, ואין חוצה לארץ כדאי לך⁴⁸.

47 ב"ר סד, ג. 48 שהיא קדש קדשים וכל הארץ חשובה אצלו כמו העזרה וחרץ לארץ כחרץ לעזרה, ואין ק"ק יוצא חרץ לעזרה, ואם יצא נפסל ונאסר לעולם אע"פ שחזר למקומו (רא"ם).

ועוד ישאלו, למה חסר השם ממון ליצחק. אולי יודיענו, למה חסר מאור עיניו. ואל ידחוננו בקנה של דרש²⁸ כי יש לו סוד²⁹, ואין לנו לחפש, כי עמקו מחשבות השם, ואין כח בדעת האדם להבינם. וכן אחרים אמרו, הנה צאן יש לו, כי רבקה אמרה לו לך נא אל הצאן (כו ט), ויתכן שנשאר לו מקנה מעט, גם נכון הוא להיות פ"י לך נא אל הצאן, אל מקום הצאן שהן נמכרות. 28 ראה רש"י לכו, א. 29 ראה רמב"ן.

כו (א) ויהי רעב בארץ, וכסבור היה יצחק שמיד היה מתחיל גלות מצרים, אמר לו הקב"ה: אל תרד מצרימה, כלומר אין הגלות העתיד להיות במצרים מתחיל מעכשיו. מלכד הרעב הראשון, למדך הכתוב שזה שני היה, וכן תירגם רב יוסף במגילת רות⁵⁵. וילך יצחק אל אבימלך, שהיה בעל בריתו של אביו. מלך פלשתים גררה, דעתו של יצחק היתה לירד במצרים דרך קצרה, כדכתיב: ולא נחם דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא (שמות יג יז).

55 "כפן תליתאי ביומי אברהם, כפן רביעאי ביומי יצחק" (תרגום רות א, א), הרי שזה שני מימות אברהם.

כו (א) ויהי רעב בארץ, בארץ כנען. מלכד, לומר שלא היה רעב אחר מאז ועד עתה, ולא יצא אברהם מן הארץ אלא מפני הרעב, [וכן יצחק בנו לא יצא אלא מפני הרעב]³³ ומפני המקנה הרב שהיה להם היו יוצאים מן הארץ מפני הרעב. וילך יצחק, לפי שהיה ברית בין אברהם אביו ובין אבימלך, ואמר לו: ולניני ולנכדי (לעיל כא כג), הלך אליו לגור בארצו עד עבור הרעב. (ב) וירא, אולי היה בדעתו לרדת מצרים כמו שעשה אביו מפני [הרעב לפי שיש שם שובע גדול יותר משאר הארצות לפי שהנהר משקה אותה, לפיכך³⁴] נגלה לו האל ומנעו מרדת שם, אחר [33] נשמט מפני הדומות והשלמתי ע"פ שאר כ"י. 34 השלמתי ע"פ שאר כ"י והנני.

כו. (א) אשר היה בימי אברהם, כי מאז עד עתה לא היה שם רעב כבד כמוהו, שישאי יושבי הארץ לצאת ממנה כאשר עשה אברהם. וילך יצחק אל אבימלך, ליטול רשות ממנו דרך מוסר²³, בהיותו חפץ אז לצאת מארצו מפני הרעב. (ב) אל תרד מצרימה, אל ישיאך ללכת שם חסרון המרעה פה, 23 כי הלא בדעתו היה לרדת מצרימה ולמה הלך לו אל אבימלך.

אותם אבל היו גדוליהם שרים במלכות ואחרי כן אמרו מי בכס רמב"ן מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל (עזרא ג), והזהירו עליהם שרי עבר הנהר והפחות ואחרי כן בטלו הבנין והות בטלא עד זמן ועידן³⁸, אחרי כן חזרו ונתנו רשות בבנין והזהירו ואמרו די להון מהקרבין ניוחתיין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי (עזרא ו י). אל אבימלך מלך פלשתים, לא נודע אם הוא אבימלך אשר היה בימי אברהם, או שכל מלך פלשתים בעת ההיא יקרא כן, כי גם בימי דוד יקרא אבימלך³⁹. ודעת אונקלוס⁴⁰ שהיה בנו. וטעם וילך יצחק אל אבימלך, כי היה בדעתו לרדת מצרימה והלך אל אבימלך בעל ברית אביו, אולי ייטיב עמו בימי הבצורת ולא יצטרך לירד למצרים, והנה אבימלך מפני בריתו של אברהם לא נגע בו ולא בביתו כלל, אבל אנשי המקום המה בקשו ממנו דרך שאלה על אשתו והוא אמר אחותי היא, ואף על פי כן לא נגע בה המלך ולא איש מאנשיו, כי היו נזכרים בענין אברהם, ולכך אמר כמעט שכב אחד העם (פסוק י), יאמר אני לא נגעתי בה ונשמרתי ממנה אבל קרוב היה שיכשל בה אחד מאנשי הארץ⁴¹, והיית מביא עלינו אשם כאשר היה עלינו חטא בענין אביך.

כו (א) מלכד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם, אולי לא היה רעב בעולם עד ימי אברהם³², ועל כן ימנה הכתוב ממנו, כי מה צורך להזכיר זה. והנכון בעיני כי זה להגיד כי היו זוכרים אותו הרעב הראשון ומספרים עליו שבעבורו ירד אברהם למצרים, ושם עשה לו השם כבוד גדול. ולכן היה יצחק חפץ ללכת בדרך אבותיו לירד שם עד שנאמר לו אל תרד מצרימה. וטעם המניעה אמרו רבותינו³³ אתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדי לך. ולדעתי נכלל עוד בענין רמיזה בעתיד, כי גלות אברהם אל מצרים מפני הרעב, רמז שיגלו בניו שם³⁴, ולכתיב אל אבימלך לא היה גלות כי שם היה יושב ברצונו, אבל יירדתו של יצחק שם מפני הרעב ירמוז לגלות כי גלה ממקומו בעל כרחו והלך אל ארץ אחרת, והנה היה גלותו ממקומו אל ארץ פלשתים, שהיא ארץ מגורי אביו, וירמוז לגלות בכל שהוא מקום מגורי אבותם³⁵ שהיו באור כשדים³⁶. ודע כי הגלות הנזכר ירמוז למעשה יצחק כאשר לא לקחו אשתו ולא היה לו שם רק הגלות והפחד, ומתחילה אמר הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת, ולימים חזר בו ואמר לך מעמנו, ואחרי כן חזרו אליו בכרית, וכן גלות בכל גלו שם מפני זלעפות רעב³⁷, ומעת היותם שם לא עבדום ולא ענו

ונעשה לו נס (עיי' סוף ס' נח). 37 איכה ה, י. 38 מורכב משני פסוקים: עזרא ד, כד (והות בטלא עד) דניאל ז, יב (עד זמן ועידן). 39 תהלים לד א. 40 שתרגם פסוק כח דלהלן: ראה ראינו וגו' ביותינו בינינו ובינך — מומתא דהות בין אבהתנא בינא ובינך. הרי שהיה בנו. 41 דלא כרש"י שאחד העם פירושו המיוחד

32 כן איתא בפדר"א פכ"ו, אבל בב"ר פכ"ה איתא שכבר בימי אדם הראשון היה רעב. 33 מובא ברש"י פסוק ב. 34 ע"י לעיל יב י"ד והיה רעב. 35 פסחים פז, ב. 36 כן פ"י רש"י בפסחים שם, ולדעת רבינו שאברהם לא נולד באור כשדים, כי כל אבותיו מארם נהרים (כמו שהארץ כסוף ס' נח ובריש ס' לך לך), צ"ל שלשנו כאן

י מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך: גור בארץ הזאת ואהיה עמך
ואברכה קי-לך ולרעה אתן את-כל-הארצות האל והקמתי את-
י השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך: והרביתי את-ורעה פכוכי
השמים ונתתי לרעה את כל-הארצות האל והתברכו ברעה כל גויי
ית בנה פכוכי שמיא. ואמין לבנה. ית כל ארעמא האליו. ונתברכו ברעה כל עממי

למצרים, שרי בארעא.
דאימר לך: ג. דור בארעא
נדא, ויהי מימרי בסערה
ואברכיה. ארי לך ולבנה.
אמין ית כל ארעמא האליו.
נאקים ית קמא, דקמית
לאברהם אביך: ד. ואסגי
ית עממי

רס"ג כו (ג) גור בארץ, ולעת עתה גור בארץ³.

3 אחר שאמר לו שכון בארץ אשר אומר אליך, לא יתכן שיחזור ויאמר לו גור בארץ הזאת, וכך פירושו: שכון בארץ אשר אני עתיד לומר לך אך לעת עתה גור בארץ הזאת.

רשב"ם (ג) כי לך ולרעה וגו', ובשביל שנתתי לו ולרעה את הארץ הזאת צייתי לו לצאת מארצו וממולדתו כדכת' שם אל הארץ אשר אראך (לעיל יב א).

רמב"ן שכון בארץ אשר אומר אליך גור בארץ הזאת, אבל פירושו אל תרד מצרימה, ושכון כל ימך בארץ שאומר אליך בכל פעם ופעם, על פי ה' תסע ועל פי ה' תחנה, וגור עתה בארץ הזאת בארץ פלשתים כי לך ולרעה אתן אותה כדכתיב לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים (יהושע יג ג). ויתכן שיהיה וירא אליו מוקדם, כי קודם צאתו ממקומו נאמר לו אל תרד מצרימה שכון בארץ אשר אומר אליך בהיותך שם, וגור עתה בארץ הזאת בארץ כנען אשר תכלול עמים רבים וארצות רבות, כי אני מצוך עתה שלא תצא ממנה לעולם, כי כל הארצות האל אתן לזרעך. והנה נסע ממקומו מפני הרעב ללכת בכל ארצות כנען לשכון בארץ אשר יאמר אליו, ובכאו לגור אמר לו כאן תשב, ולא הוצרך לפרש, כי ידוע הוא שלא עבר על מצות השם, וכן על אחד ההרים אשר אומר אליך (לעיל כב ב) כאשר הזכרתי⁴².

(ג) והקימותי את השבועה, אין צריך שיבטיח הקב"ה את יצחק שלא יעבור השבועה שנשבע לאביו, כי לא אדם הוא להנחם⁴³, ואברהם אין לו זרע אחר⁴⁴ בעל ברית לאלהים, והשבועה איננה על תנאי⁴⁵, כי ביעקב הוצרך מפני עשו אחיו לומר שבו יתקיים הברית ובורעו, לא בעשו⁴⁶. ונראה שזה המאמר והקימותי את השבועה, יחשב שבועה ולכך תמיד יאמר בתורה הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב (דברים לד ד), אשר נשבעת להם בך (שמות לב יג), כי לא מצאנו שבועה ליצחק בלתי זאת. ורצה הקב"ה להשבע לכל אחד מן האבות היהודיע שראוי כל אחד לזכות עמו ברית, ושתהיה זכות כל אחד עומדת לפניו עם זרעם, כי אף על פי שהראשונה תספיק, תוספת זכות וכבוד הוא
42 לעיל כב ט ד"ה ויבאו. 43 ש"א טו כט. 44 לקיים בו השבועה.
אלא ליצחק כי עליו נכרת הברית (שם). 45 כדלעיל כב טו ד"ה יצן.
46 להלן לה יב.

(ג) האל, כמו האלה⁴⁹.

רש"י (ד) והתברכו בזרעך, אדם אומר לבנו: יהא זרעך כזרעו של יצחק, וכן בכל המקרא, וזה אב לכולן: כך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה (להלן מח כ), ואף לענין הקללה מצינו כן: והיתה האשה לאלה (במדבר ה כז), שהמקלל שונאו אומר: תהא כפלוגנית, וכן: והנחתם שמכם לשבועה לבחירי (ישעיה סה טו), שהנשבע אומר: אהא כפלוגני אם עשיתי כך וכך.

49 והא דלא נכתב "האלה" לומר: מקצתן אני נותן לך ואימתי אני נותן את השאר לעתיד לבא (ב"ר סד, ג).

שבארץ פלשתים לא היה רעב כמו בארץ כנען, טוב הוא לו שיגור שם ולא ילך לארץ לא לו, כי ארץ פלשתים מארץ כנען היא כמו שכתב³⁵, [וכן] אמר לו זה הטעם כי לך ולרעה אתן את כל הארצות האל (פסוק ג). ומה שאמר שכן בארץ אשר אמר אליך, ואחר כן אמר: גור (פסוק ג) לחזק לו המצוה שלא יצא מן הארץ לא עתה ולא לעולם, וטעם: אשר אומר אליך, כאשר אמרתי לאביך כך אומר אליך שתשכון בארץ הזאת.

(ג) גור... לך ולרעה, פרשתי³⁶.
(ד) והרביתי... ונתתי לרעה, להם תהיה מתנה גמורה שישכנו בה ויגרשו הגוים ממנה, ומה שאמר לזרעך, על זרע יעקב אמר כי הוא הזרע המיוחד לאברהם וליצחק, והתברכו, פרשתי³⁷.

35 נראה שיש לקרוא: כמו שכתבנו, והכוונה למשי"כ לעיל טו, כא: וארץ פלשתים בכלל הכנעני כמו שאומר בספר יהושע לכנעני תחשב וגו' (יג ג). בשאר כ"י ובנד' הגי' כאן: כמו שכתוב. 36 בפסוק ב. 37 לעיל כב יח.

כענין "כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך" וכו' (מז ד), שכון בארץ ספורנו אשר אומר אליך, עשה משכנות רועים למקנך באותו המקום בעצמו שאומר אליך לגור בו, כי בו יצליח גם מקנך, וזה כי אמנם הסבה שהיה בדעתו לצאת היתה בשביל חסרון המרעה.

(ג) גור בארץ הזאת, ואתה גור בארץ כנען. ואהיה עמך ואברכך, שאף על פי שיש בארץ כנען עתה חסרון מרעה, אני אהיה עמך ולא תחסר מרעה. ואברכך, בממון ובמקנה ולא חוצה לארץ. פי לך ולרעה אתן את כל הארצות האל, והקימותי את השבועה, והטעם שאמרתי שתגור בארץ הזאת ובוהא איטיב לך, הוא כי כבר נשבעתי לאברהם לתת לו ולרעה את הארץ הזאת, ולפיכך בהיותך גר בה תהיה נשיא אלהים בתוכם, ותקנה בה חזקה להורשה לזרעך.

(ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי, בכל אשר צייתיו, וישמור משמרת, עשה תמיד המשמרת המיוחדת ל²⁴, שהיא לגמול חסד, כאמרו "כל ארחות ה' חסד ואמת" (תהל' כה י), ולהורות חטאים בדרך, וזה עשה כאשר קרא בשם ה', ושמר גם כן —
24 מה שאני בעצמי שומר, והיא מדת החסד, ומדת הוראת דרך לחטאים, ונוסף על זה קיים כל המצוות "שנצטוו בני נח", לק"ט.

חזקוני (ג) והקימותי את השבועה וגו'.

(ד) ונתתי לזרעך וגו', ולא לישמעאל אף על פי שהוא מזרעו של אברהם אביך, הארצות האל, שהרי ארץ פלשתים אף בכלל ארץ ישראל, כמו שפירש' בפרשת וירא⁵⁶. האל רמז ל"א מלכים שכבש יהושע⁵⁷. והתברכו בזרעך, אמר רב יוסף בן טוביה⁵⁸ בזרעך יתערכו כל גויי הארץ כדתנן⁵⁹, אחד המברך ואחד המרכיב.

56 לעיל כב א. 57 יהושע יב כד. 58 ל"מ מקורו. 59 סוטה מג. א.

ה הארץ: עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרתו מצותי חקותי

ארץ: ה. חלף, דקביל אברהם למימרי, ונטר משרת מימרי, פקודי קמי

רס"ג (ה) עקב אשר, בשכר אשר. וישמר משמרתו, וישמור כל מה שצויתיו לשמור ממצותי.

רשב"ם (ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי, על העקידה דכת' עקב אשר שמעת בקולי (לעיל כב יח). וישמור משמרתו, כגון מילה דכת' בה ואתה את בריתי תשמור (לעיל ז ט). מצותי, כגון מצות שמונה ימים דכת' כאשר צוה אותו אלהים (לעיל כא ד). חוקותי ותורותי, לפי עיקר פשוטו כל המצות הניכרות⁸ כגון גזל ועריות וחימוד ודינין והכנסת אורחים, כלם היו נוהגין קודם מתן תורה אלא שנתחדשו ונתפרשנו] לישראל וכתרו ברית לקיימן.

8 ר"ל שטעמו ניכר.

רמב"ן להם, ולכן אמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור (ויקרא כו מב), כי כלם בעלי ברית לאלהים. ויתכן שהוסיף לו ליצחק בשבועה הזאת שיקיים בו בעצמו השבועה אשר נשבע לאברהם אביו, שיהיה הוא ברכה בעמים כאשר אמר לאברהם אביו, והתברכו בזרעך כל גויי הארץ (לעיל כב יח). ויהיה פירוש הכתוב והקיימותי כך את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביו, כי אתה ברכה בעמים, וכן אמר עוד ביעקב ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך (להלן כח יד).

(ה) וישמור משמרתו, לשון רש"י, בקולי⁴⁷, כשנסיתי אותו. משמרתו, גזירות להרחקה כגון שניות לעריות שבות לשבת. מצותי, מצות שאלו לא נכתבו דין הוא שיכתבו כגון גזל ושפיכות דמים. חקותי, דברים שיצר הרע ועו"ג משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא המלך גזר חקו על עבדיו. ותורותי, להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני. ואם כן יהיה כל זה בנוי⁴⁸ על דעת שהיה אברהם מקיים ומשמר את התורה עד שלא נתנה, וכך אמרו⁴⁹ בפסוק ויתן להם יוסף עגלות (להלן מה כא), שפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה שהיה עוסק בתורה כשם שהיו אבותיו ועד עכשיו לא נתנה תורה, והרי כתוב וישמור משמרתו מצותי חקותי ותורותי. ושם אמרו⁴⁹

47 כרש"י: שמע אברהם בקולי. 48 ע"פ כ"י. כס"ש: כגון. 49 ב"ר צה ב.

חזקוני (ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי, זו עקידה⁶⁰, וכן הוא אומר שם: עקב אשר שמעת בקולי (לעיל כב יח). וישמור משמרתו, זו מילה⁶⁰ שקיבלה מיד, כדכתיב: זאת בריתי אשר תשמרו וגו' (לעיל ז י). מצותי, זו מילה לשמנה,⁶⁰ כדכתיב: וימל אברהם את יצחק בנו בן שמת ימים כאשר צוה אותו אלהים (לעיל כא ד). חקותי, שיצוה כמו כן זרעו אחריו שיהיו נמולים, כדכתיב: והיתתה בריתי בבשרכם לברית עולם (לעיל יז יג), ואומר ויעמידה ליעקב לחוק וגו' (תהלים קה י). ותורותי, שאמרתיו לו: לך לך אל הארץ אשר אראך (לעיל יב א). וראיה לדבר: אשכילך ואורך בדרך זו תלך (תהלים לב ח), וכן: יורנו בדרך יבחר (שם כה יב), וכן כל תורה לשון הוראה. ולפי הפשט⁶¹: מצותי חקותי, הן שבע מצות שנצטוו בני נח.

60 רשב"ם. 61 כן בפסיקתא וזוטרטא על מצותי.

(ה) שמע אברהם בקלי, כשנסיתי אותו. וישמר משמרתו, גזרות להרחקה על האזהרות שבתורה, כגון שניות לעריות⁵⁰ ושבות לשבת. מצותי⁵¹ דברים שאלו לא נכתבו ראויין הם להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים⁵². חקותי, דברים שיצר הרע ואומות העולם⁵³ משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז⁵² שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו. ותורותי, להביא תורה שבעל פה⁵⁴, הלכה למשה מסיני.

50 ע"י יבמות כא, א. 51 "מצותי", בד"ר מוסף: "חם מצות שבתורה". 52 יומא סז, ב. 53 "ואומות העולם", ליתא בד"ר. 54 יומא כח, ב.

כו (ה) וישמור משמרתו, שם כלל כל מה שהוא חייב לשמור ראב"ע ממצות וחוקים ותורות. ויתכן המצוה לך לך (יב א), גם קח נא את בנך (כב כב)³⁰. והחקים, הם חוקות השם שילך האדם אחרי מעשיו כאשר אפרש בפסוק שעטנז (ויקרא יט יט), ואלה החוקות נטועות בלב³¹, והתורה שמל עצמו, ובניו ועבדיו, ובפסוק והתורה והמצוה (שמות כד יב) אבארם היטיב.

30 שנאמר בלשון צויר. 31 נטועות בלבם בשיקול הדעת, ראה שמות כ, א. ד"ה: דבור הראשון אנכי. יסוד מורא שער ה: ואלה היו ידועות בשיקול הדעת לפני תת התורה ביד משה.

(ה) עקב אשר שמע אברהם, לפיכך נתתי לו הארץ בשכר ששמע רד"ק בקולי לכל אשר צויתיו אפילו לעקוד את בנו יחידו. משמרתו מצותי חקותי ותורותי, כלל לכל מצות השכל מפורסמות ושאין מפורסמות. גם יש בשבע מצות שנצטוו בני נח שאין טעמם נגלה אלא לחכמים, והם הרבעת בהמה והרכבת אילן ואבר מן החי לפיכך אמר: חקותי, ואמר: מצותי, כלל לכל מצות השכל בין בלב, בין בפה ובין ביד מצות עשה ומצות לא תעשה. ויש דרש³⁸ כי בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו כמנין עק"ב וימיו היו קע"ה, הנה כל ימיו חוץ משלש שנים היה שומר את המצות. ויש דרש אחר³⁹ כי בן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו, וזה יותר נראה. ואמרו⁴⁰ כי כל התורה קיים אברהם ואפילו עירובי תבשילין, רצו לומר זה, מפני שאמר משמרתו ועירובי תבשילין הוא משמרת למלאכת יום טוב, כן עשה הוא דברים יתרים למשמרת המצות.

38 נדרים לב א, וע"י תורה שלמה כה. 39 כך הביא הרד"ק גם לעיל יא א, וכגו' הרמב"ם פ"א מהלכות ע"ז ה"ג, לפנינו במדרשים (ב"ר ל ח, סד ד ועוד) איתא: בן מ"ה, וע"י תורה שלמה שם. 40 יומא כח ב.

מצותי חקותי ותורותי, שנצטוו בני נח, ובכך היה נאה דורש ונאה ספורנו מקיים כמופת לרבים. והנה ליצחק תלה בזכות אחרים עתה, וכן למטה באמרו "והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי" (פס' כד), ולא כן אמר ליעקב, כל שכן לאברהם, וזה היה קודם שהתעורר יצחק לקרא בשם ה', אבל אחר שקרא בשם ה', נאמר "ואבימלך הלך אליו מגרר" (פס' כו), ואמרו "ראו ראינו כי היה ה' עמך... אתה עתה ברוך ה'" (פס' כח-כט), ולא מצאוהו עוד תלאות מקנאים ודברי ריבות כאשר בראשונה. אמנם ליעקב לא תלה בזכות אחרים, כלל, כי הוא אמנם מנעוריו ישב אהלים, ללמוד וללמד דעת את העם, בפרט באהלי שם ועבר ששם עלו כל מבקש ה' בלי ספק.

שני וְתוֹרָתִי יֵשֵׁב יִצְחָק בְּגֵרָר: וַיִּשְׁאַלְוּ אֲנֹשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר אַחֲתִי הִוא כִּי יֵרָא לְאִמֵּר אִשְׁתִּי פֶן-יִהְרָגֵנִי אֲנֹשֵׁי הַמָּקוֹם עַל-רִבְקָה כִּי-טוֹבַת מְרָאָה הִוא: וַיְהִי כִּי אָרְכוּ-לוֹ שָׁם הַיָּמִים וַיִּשְׁקַף אַבְיִמֶלֶךְ מִלְּךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד יַקְטָלֵנִי, אֲנֹשֵׁי אֶתְרָא עַל רִבְקָה, אָרִי שְׂפִירַת חַיִּו הִיא: ח. וַתִּנְהַה, בְּדִ קִגִּיאוֹ לִיה פֶּמֶן יוֹמִיָא, וְאֶסְתִּי, אַבְיִמֶלֶךְ מִלְּכָא דְפְלִשְׁתִּיָא, מִן

וְאֶרְתִּי: ו. וְיִתִּיב יִצְחָק בְּגֵרָר: ז. וְשִׁאֵלוּ, אֲנֹשֵׁי אֶתְרָא עַל עֵיֶסֶק אֶתְמִיָּה, וַאֲמַר אַחֲתִי הִיא, אָרִי דְחִיל לְמִימַר אֶתְמִיָּה, דְלִקְמָא דְקִטְלֵנִי, אֲנֹשֵׁי אֶתְרָא עַל רִבְקָה, אָרִי שְׂפִירַת חַיִּו הִיא: ח. וַתִּנְהַה, בְּדִ קִגִּיאוֹ לִיה פֶּמֶן יוֹמִיָא, וְאֶסְתִּי, אַבְיִמֶלֶךְ מִלְּכָא דְפְלִשְׁתִּיָא, מִן

רס"ג (ז) וישאלו אנשי, וכאשר שאלוהו אנשי המקום על אשתו. על רבקה, בגללה.

רשב"ם (ח) ויהי כי ארכו לו שם [הימים], לא נזהר מעתה כל כך שלא להתנהג עם אשתו מנהג אישות שלא מאחר שלא נתנו לב לגזולה ממנו. מצחק, תשמיש, כדכתיב בא אלי העבד [העברין] אשר הבאת לנו לצחק כי [להלן לט ז], ובמקום אחר הוא אומר בא אלי לשכב עמי (שם יד).

מהר"ם כו (ח) וירא והנה יצחק מצחק, מצחק ב', והשני גבי הגר אשר ילדה לאברהם מצחק (לעיל כא ט). וזה היה ישמעאל, ודורשו המדרש³ שהיה ישמעאל צד אשה תחת בעלה והוא מזונה עמה. והוא מצחק שנכתב בישמעאל לשון זנות.

3 ב"ר נג טו.

חזקוני (ז) וישאלו אנשי המקום לאשתו, מה שלא נלקחה רבקה לאלתר כמו שנלקחה שרה, היינו לפי שהוכיחם אברהם כבר כדאמרין לעיל⁶² בפרשת וירא שאמר להם: אכסנאי שבא לעיר וכו'. פן

62 אין זה לעיל בדברי רבינו, אלא כדאמרין בב"ק צב. א. כענין דלעיל בפרשת וירא: אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלים אותו או על עסקי אשתו שואלים אותו.

רמב"ן שהיה משמר אפילו דקדוקי תורה והיה מלמד לבניו וכו'. ויש לשאול⁵⁰ אם כן איך הקים יעקב מצבה⁵¹ ונשא שתי אחיות⁵², וכדעת רבותינו⁵³, ארבע, ועמרם נשא דודתו⁵⁴, ומשה רבינו הקים שתיים עשרה מצבה⁵⁵, והאיך אפשר שיהיו נוהגים היתר בתורה כמה שאסר אברהם אביהם על עצמו וקבע לו השם שכר על הדבר, והוא יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו, וביעקב, דרשו⁵⁶ ששמר את השבת וקבע תחומין. ואפשר שיהיה זה⁵⁷ בשבת מפני שהיא שקולה ככל התורה כולה⁵⁸, שהיא מעידה על מעשה בראשית. ואולי נאמר משמרתני שניות לעריות של בני נח, ומצותי גזל ושפיכות דמים, חקותי אבר מן החי וכלאים⁵⁹ של הרבעת בהמה והרכבת אילן, ותורתני דינין⁶⁰ ואסורי עבודה זרה שאלו כלן נצטוו בהן בני נח, והוא השומר והעושה רצון בוראו ומשמר אפילו דקדוקין ותומרות במצות שלהן, וכמו שהזכירו⁶¹ ע"ז של אברהם אבינו ארבע מאה פרקי הוות. ודרשו⁶² כמאה שערים (פסוק יב), שמדרוה למעשרות, כי היו האבות נדיבי עמים⁶³ לתת מעשרות לעניים, או לכהני ה', כגון שם ועבר ותלמידיהם, כענין והוא כהן לאל עלין (לעיל יד יח). והנראה אלי מדעת רבותינו שלמד אברהם אבינו התורה כלה ברוח הקדש ועסק בה ובטעמי מצותיה וסודותיה, ושמר אותה כולה כמי

50 כיון שהאבות קיימו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, היאך נשא יעקב שתי אחיות בחייהן והקים מצבה (בחי). ועיין מה שהעלה המהרש"א (יומא כח, א, ב) בחדושי אגרות בענין שתי אחיות. 51 להלן כח, יח (וישמ אותה מצבה), ונאסר בדברים טז, כב (ולא תקים לך מצבה). 52 בחייהן (ויקרא יח, יח), עיין בשו"ת הרדב"ז ח"ב, תרצו. 53 ב"ר צד, יא: שאף בלהה וזלפה בנותיו של לבן היו, הרי שיעקב נשא ארבע אחיות. 54 שמות ו, כ. 55 שם כד, ד. 56 ב"ר עט, ו. 57 שדרשו ביעקב ששמר השבת וקבע תחומין, שאני שבת ששקולה (טור). 58 ברמב"ם ה' שבת ל, טו: שקולה כנגד כל שאר מצות התורה. 59 סנהדרין נו, ב. וברמב"ם ה' מלכים י, ו. 60 דיני גניבה ואונאה ועושי שכר שכיר הדיני מקח וממכר (לשון רבינו להלן בס' וישלח לר, יג, ד"ה ויענו). 61 ע"ז יד, ב. 62 ב"ר ס"ד, ו. 63 ע"י סוכה מט, ב: בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב.

מחנה
פירוש

(ז) לאשתו, על אשתו, כמו: אמרי לי אחי הוא (לעיל כ יג). רש"י (ח) כי ארכו, אמר: מעתה אין לי לדאוג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו⁵⁵, ולא נזהר להיות נשמר. וישקף אבימלך וגו', ראהו משמש מטתו. 55 ב"ר סד, ה.

(ו) וישב יצחק בגרר, עשה כאשר צוהו השם³². (ז) לאשתו, בעבור אשתו כמו פן יאמרו לי (שופ' ט נד). כי ירא, פועל עבר³³, וכן ויהי כי יקן יצחק (כו א), ותחסר מלת כי אמר פן יהרגוני, וכן כי הפרני אלהים (מא נב)³⁴. 32 גור בארץ הזאת (ז). 33 ההרגשה שהוא פועל עבר, כיון שבאותה צורה הוא גם בינוני - הוה. 34 מקרא קצר. כי אמר כי הפרני אלהים (מא, נב).

(ו) וישב, קבל מצות האל שצוהו. (ז) וישאלו... לאשתו, בעבור אשתו⁴⁰* ששאלו לו וכן אמרו לו (לעיל כ יג), והדומים להם רבים. וכבר הארכנו⁴¹ בפרוש הענין הזה. (ח) ויהי... וישקף, כבר פירשנו שמושבו בפסוק: וישקיפו על פני סדום (לעיל יח טז). 40* וכן בספר מכלול שער דקדוק הפעלים (ר' ליק מו א). 41 לעיל יב יב.

שיאנו מצווה ועושה. ושמירתו אותה היה בארץ בלבד, ויעקב בחוצה לארץ בלבד⁶⁴ נשא שתי אחיות⁶⁵, וכן עמרם, כי המצות משפט אלהי הארץ הם, אף על פי שהוזהרנו בחובת הגוף בכל מקום וכבר רמזו רבותינו⁶⁶ הסוד הזה, ואני אעירך בו בעזרת השם⁶⁷. והמצבה מצוה שנתחדשה בזמן ידוע היא, כמו שדרשו באשר שנא ה' אלהיך (דברים טז כב)⁶⁸ ששנאה אחר היותה אהובה בימי האבות, ובינוסף דרשו⁶⁹ שהיה משמר את השבת אפילו במצרים, מפני שהיא שקולה כנגד כל המצות, לפי שהיא עדות על חדוש העולם, והיה עושה כן ללמד את בניו אמנות בריאת העולם להוציא מלבם כונת עבודה זרה ודעת המצרים, וזאת כונתם. ועל דרך הפשט תאמר שיהא משמרתני, אמנות האלהות שהאמין בשם המיוחד ושמר משמרת זו בלבד וחלק בה על עובדי עבודה זרה וקרא בשם ה' להשיב רבים לעבודתו. מצותי, ככל אשר צוהו בלך לך מארצך, ועולת בנו, וגרישת האמה ואת בנה. חקותי, ללכת בדרכי השם להיות חנון ורחום ועושה צדקה ומשפט ולצות את בניו ואת ביתו בהם. ותורתני, המילה בעצמו ובניו ועבדיו ומצות בני נח כלן, שהן תורה להן. (ז) ויאמר אחותי היא, ועל הבנים לא שאלוהו, כי יאמר בני אשה אחרת הם לי.

על פי מה שכתב רבינו להלן בס' אחרי מות יח, כה) ד"ה ותטמא ו"ל: והשם לו לבדו נחכנו עלילות שפתה רחל בדרך בתחלת בואם בארץ, כי בזכותה לא מתה בחוץ לארץ, ובזכותה לא ישב בארץ עם שתי אחיות והיא היתה הנשאת באיסור אחיה, ע"כ. והנה זה שדיק רבינו כאן וכתב כי בחוצה לארץ בלבד נשא שתי אחיות. וע"ע בפרשת דברים דרוש א' וכן במהרש"א יומא ריש פ"ג ובאור החיים ס' ויחי ד"ה ראובן מה שמעיר על שיטת הרמב"ן בזה. 65 בכ"י: את האחיות (וזה כולל הארבע אחיות, לפי המדרש, כנ"ל). 66 כיון לספרי שהביא בס' עקב (יא, יח) ד"ה ושמנתם. 67 בס' אחרי (יח, כה) ד"ה ותטמא. 68 ע"י בספרי שם. 69 ב"ר צב, ד: וטבת טבת והלן מג, טז) אין והכן אלא שבת, כמה דאת אמר והיה ביום הששי והכינו (שמות טז, ח) הוא אמרה ששמר יוסף את השבת קודם שלא נתן.

כנען. ר"ל שאף על פי שהיה מנהג הארץ ההיא פחות, הנה היתה הארץ ההיא בעצמותה נבחרת אל שידבק בה השפע האלהי.) והשנית היא להרחיק העבדות והענוי מזרעו כפי מה שאפשר, וזה כי כבר נודע להשם יתעלה ששם ישתעבדו ויתענו זרע אברהם ולזה הרחיקו מדרת מצרימה. והנה אמר אליו השם יתעלה "גור בארץ הזאת" והיא גרר כמו שקדם. "ואהיה עמך ואברכך" לפי שזאת הארץ גם כן היא נכונה שידבק בה השפע האלהי כמו שקדם ולזה תהיה מושגח ממני בהיותך שם. כי לך ולזרעך אני נותן את כל הארצות האלה ואקיים את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך. ואולם זה יהיה אחר שארבה זרעך ככוכבי השמים ואז אתן לזרעך כל אלו הארצות, ויהיה זרעך באופן מהשלמות והטוב שיתברכו בהם כל גויי הארץ. וזה אמנם יהיה ממני בעבור השגחתי על אברהם ששמע בקולי ושמר משמרותי מצותי חקותי ותורת, ר"ל שלא נטה ימין ושמאל מכל אשר צוהו* השם ית'. ואפשר עם זה שרמז בזה שמנהגו היה ללכת בדרכי השם יתעלה* כפי היכולת באמרו "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו'" (לעיל ית, ט). והנה זאת ההשגחה היתה לזרע יצחק בעבור אברהם, כי יצחק עם היותו שלם מאד לא היה באופן מן השלמות אל שתדבק בו ההשגחה הנפלאה הזאת. ומזה המקום יתבאר כי ההשגחה אשר תהיה מהשיי לדבקים בו אפשר בה שתמשך לבניהם אחריהם. והנה הענין בזה כמו ההשגחה המינית, אשר תהיה לאדם מפאת מערכת הכוכבים. ר"ל שכבר תמשך ממנה הצלחה לזרע האיש המצליח אחריו, ואפשר שתמשך בזה זמן ארוך. וזה כולו ממה שביארנוהו בספר מ"י³.

וזה והנה עשה יצחק מה' שצוהו השם יתע' וישב בגרר. וישאלו אנשי המקום לאשתו, מה היא לו ויאמר אחותי היא, פן יהרגוהו אנשי המקום על רבקה כי טובת מראה היא. ויהי כי ארכו לו שם הימים, ונתישב שם וראה שלא השתדלו לקחת אשתו, נתישבה דעתו שם ועמד עם אשתו כמשפט כל איש ואשתו. עד שכבר ראה אבימלך בעד החלון היות יצחק מהתל ומצחק עם רבקה אשתו, עד⁵ שכבר היה לו עמה מהקרוב* והרמיזות והקריצות, מה שלא יתכן שיהיה לאדם עם אחותו. והכיר בזה אבימלך כי אשתו היא. וגנהו על אמרו שהיא אחותו, והתנצל יצחק ואמר שכבר עשה זה ליראתו שמא ימיתוהו כדי שיוכלו לקחת אשתו בהיתר. ויאמר לו אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם עם אשתך, ר"ל המיוחד שבעם⁶ והוא אבימלך. והבאת עלינו אשם, וזה כי בחטא המלך אפשר שיזוקו העם, כמו שאמר "כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה" (לעיל כ, ט). ויצו אבימלך את כל העם ביום ההוא כל הנוגע באיש הזה, להזיקו, ובאשתו מות יומת. וזה היה סבה שנתישב שם יצחק וזרע בארץ ההיא ומצא בשנה ההיא, שהיתה שנת רעבון⁷, ומצא מאחד⁸ שזרע מאה. וזה ממה שיורה על רוב הצלחתו והשגחת השם בו. וברכהו השם יתעלה וגדל מאד בקניניו. ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רבה, ומרוב הצלחתו קנאו בו פלשתים והכעיסוהו במה שעשו כנגדו. וזה שהם

3 מאמר ד, פ"ד - 1. 4 כמו - ג, ה. 5 בנדפס: עם. 6 ת"א, רש"י. 7 ב"ר פט"ד, ו. 8 ממה - ג, ה.

כל אשר צוהו ה'. היינו אשר צוהו במפורש, כמו לך ועולת בנו וכי' (ע' רמב"ן וראב"ע שפי' כן תיבת מצותי). ורמו עם זה שמנהגו היה ללכת בדרכי השם יתעלה. היינו להיות חנון ורחום ועושה צדקה ומשפט (וע' רמב"ן שפי' כן תיבת חוקתי) ולזה מייתי מקרא דלעיל "... ושמו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט". מהקרוב וכו'. כדי שלא יקשה איך שמש מטתו ביום, וכשני רעבון. וע' רד"ק פט"ט

בצלו. ולפי שהיה בדעתו אם ידביקוהו הרעב לרדת מצרימה כאשר ירד אברהם אביו כי היה קרוב משם וקלה לרדת שמה דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא הוצרך הוא יתברך להזיירו אל תרד מצרימה כלומר אף על פי שאביך ירד שם לך אין ראוי שתירד שמה כי אתה עולה תמימה ואין ראוי שתצא חוץ אבל שתשכון בארץ אשר אומר אליך ורמו לארץ כנען כי הוא נחלת יי אבי לא פרשו לו מיד כי לא היה צורך בו באותה שעה והוא ע"ד על אחד ההרים אשר אומר אליך האמנם עתה לצורך הרעב גור בארץ הזאת ואל תירא ואל תפחד מחוסר לחם ולא מאנשי הארץ כי אני אהיה עמך ואברכך ולא תחסר כל בה. וכפי דרך קצת מפרשים היה דבור אל תרד מצרימה בהיותו בארץ כנען קודם בואו אל גרר ואנו נכון כי הוא אמר לו גור בארץ הזאת וזה מורה שבגרר נאמר לו. והטעם שאני אוסר לך הירידה למצרים ומתיר לך הגרות בארץ הזאת הוא לפי כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל זה יהיה כאשר אקים את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ואם כן בהיותך עומד בארץ הזאת לא תהיה יוצא חוצה לארץ. ולא יקשה עליך היעוד הזה בחשבך כי בניך הם מתי מספר ואיך יירשו את כל הארצות האלה כי הנה אני ארבה את זרעך ככוכבי השמים והוא הרבוי בכמותם ומצלתם. וגם לא יקשה זה בעיניך מפאת מלכי הארץ ושריה שהם רבים ועצומים כי הנה עם היות רבים הגוים האלה ממך תדע באמת שאתן לזרעך את כל הארצות האל ולא תחוש גם כן לשנאתם ואיבתם לזרעך בהיות יורש את ארצם. כי הנה אף על פי שזרעך יירשו את ארצם יתברכו בהם כל גויי הארץ. ואמר לו שלא היה מיעדו בכל הטובות האלה שכר וחלף עמידתו בגרר וכדי שלא ירד למצרים כי הנה כל זה כבר גזר מימי אברהם עקב ששמע בקול יי וישמור משמרתו מצותיו חקותיו ותורותיו. ואחשוב שאמר לו עקב אשר שמע אברהם בקולי על מה שאמר לו לך לך מארצך וממולדתך וגומר. ואמר וישמור משמרתך על הנדיבות אשר עשה עם מלך סדום באמרו הרימותי ידי אם מחוט ועד שרוך נעל וגומר או שאמר וישמור משמרתך ששמר משמרת אמונתו בהיותו קורא בשם יי ומפרסם אמונתו לעיני העמים. ואמר מצותי על המילה ומה שצוה שיגרש את ישמעאל. ואמר חקותי על העקדה שעקד את יצחק ואחר כך עקד את האיל במקומו שהיה אצלו כל זה חקים וגזרת מלך. ואמר ותורתי על לקוחי יצחק אשה מבית

אביו ולא מבנות כנען ועל המתנות שנתן לבני הפלגשים וישלחם מעל יצחק בנו שכל זה עשה כפי ההוראה והרצון האלהי. הנה התבארו הפסוקים האלה מבלי כפל כפי ענין הספור והותרו בו השאלות הב' והג'. והנה יצחק במצות השם ישב בגרר ואנשי המקום שאלוהו על דבר אשתו כי כבר היו מלומדים ממה שקרה לאברהם שלא לנגוע באשה נכריה אשת איש ולכן שאלוהו אם היא אשתו ונ"ש לאשתו ולא שאלוהו על הבנים כי אולי בני אשה אחרת הם. ויצחק לא כחש ולא הודה אבל אמר אחותי היא כי מאשר היתה קרובה אליו ממשפחתו ומבית אביו הותר לו לקחתו שהיא אחותו והנה עשה זה יצחק מפחדו שאמר פן יהרגוני על רבקה כי טובת מראה היא והיה דעתו שאם יבואו ללקחה ילך אל המלך ויודיעוהו שהיא אשתו. אבל אנשי הארץ עכ"ו לא מלאם לבם לקחת את רבקה לא להם ולא למלך כי היו נשמרים כבר מענין שרה ממה שקרה לה עם אבימלך וכאשר ארכו הימים לשבת יצחק בגרר לא יוכל לשמור ולהתעלם תמיד כי כבר יתעלם אדם בדבר מה ימים או עשור ולא יוכל להתעלם שנים רבות שלא יתגלה מצפוננו לכן השקיף אבימלך בעד חלון ביתו אם במקרה ואם במתכוין וראה את יצחק מצחק כאיש עם אשתו ואין ספק שלא ראה אותם עושים משגלם ושהיה משמש כמו שפי' רש"י כי איך יעשוהו כנגד החלון אבל רואה אותם מצחקים ומהתלים והיה לו עמה מן הקרוב והרמיזות מה שלא יתכן שיהיה לאדם עם אחותו ולכן הוכיח את יצחק באמרו אך הנה אשתך היא ואיך אמרת אחותי היא. אבל יצחק כל דבר לא כחד מן המלך והגיד לו אמתת הדבר ונמשך לו ממנו כבוד גדול שצוה לכל עמו הנוגע באיש הנה ואשתו מות יומת. ולכן נזכר כאן הספור הזה להודיע שגם במה שעשה יצחק בדעתו בטעות ושלא במתכון קנה כבוד גדול בגרר לקיים מה שנאמר לו ואהיה עמך ואברכך והותרה השאלה הד'. ואחרי שזכר הכתוב איך נתקיים מה שאמר לו השם ואהיה עמך זכר איך נתקיים לו גם כן מה שאמר ואברכך הוא שיצחק מפני הרעב זרע בארץ ההיא כעובד אדמתו לשבוע לחם וימצא בשנה ההיא רוצה לומר שלא היתה שנה טובה אלא שנת רעב ועכ"ו מצא בתבואתו כ"כ מהברכה שהיתה מאה פעמים יותר ממה ששער בנפשו שיצמח לו באופן שבזה ברכו יי. וחז"ל שהוקשה להם מדוע מדד יצחק תבואתו בהיות שאין הברכה שורה לא בדבר המדוד וכ"ו אמרו שהוכרח למדוד כדי לתת ממנו מעשר כי כבר

וענינים מלהגיבם, והסיבה לגילוי נעלה החוה הי' הדבור הקל שעבר בין ראובן ושמעון.

שמחת תורה תרמ"ח, אמר הוד כ"ק אאמו"ר הרד"ק, את המאמר אין הקב"ה בא בסרוניא עם בריותינו. מאמר זה אמר הוד כ"ק אאמו"ר הרד"ק, אחר שכל החברה קדישא עם כל דייגי עיר ליובאוויטש חובלתוהו תחת החופה, בליל שמחת תורה מבית זירתו לבית הכנסת, כמנהג הימים החם, כשהיו בנחרים נבאי תבוא קדישא, הנה בשמחת תורה אחר הבחירה - זמני הבחירה הם על הרוב בט"ו כסלו, הנה בשמחת תורה שאחר הבחירה - חוק הוא אשר תבאי עושה קידוש רבה לכל אנשי החברה בביתו, ומוביאים חופה ונרות, ואחר הקידוש מובילים את תבאי לבית הכנסת בשמחה רבה, לשמחה בשמחת התורה.

בחורף תרמ"ז, נבחר הוד כ"ק אאמו"ר הרד"ק לגבאי חברה קדישא, ובשמחת תורה תרמ"ח הובל הוד כ"ק אאמו"ר הרד"ק כחוק מבית זירתו לבית הכנסת בשמחה גדולה, ובבוא הוד כ"ק אאמו"ר הרד"ק לבית הכנסת, הואיל לאמר המאמר אין הקב"ה בא בסרוניא עם בריותינו.

מאמר זה ידוע הוא ומפורסם בין אנ"ש שי', ונקודת ענינו, מאר מעלת האנשים פשוטים על בעלי השכלה בענין המסירת נפש.

המאמר הזה אמרו הוד כ"ק אאמו"ר הרד"ק רוכו בשפה המדוברת, - אשארנאן - וכל השומעים גם הפשוטים ביותר הנשים והקטנים. הנה כולם הבינו כל אחד לפי מצבו, ועשה רושם נורא ואדיר על כולם, ובה בשעה יצאו אחדים מהקצבים, בעלי עגלה, חייטים, נגרים, פחמים, ורצענים, וידרשו כי יתנו להם מלמד אשר ירחיקם ויסבירם דיני התורה, וכאותו מעמד נוסדה החברה, פועל-צדק לקבוע זמני לימוד ברבים בהלכה - קיצור ש"ע - ובאדח, ביחוד לפני הנעלי מלאכה תה"ל, בבית המדרש הגדול, בבית המדרש אשר על שם בנימין, ובבית המדרש שברחוב האחלקיע.

אחד מבני המשפחה, ושמו אברהם, מנזע הוד כ"ק אאמו"ר אדמו"ר האמצעי, - והי' נקרא אברהם מאסקאווער, לפי שלעיתים קרובות הי' נסע לשם, ומתעבב שם כמה זמן. - הי' בעל כשרון טוב למד הרבה נגלה ודא"ח, אך תולעת אוכלת בו, כבר נתמשכל בחמשכלה הכללית. קרא הרבה מחספרות שיצאה בעת החיאת, והי' מאדוקי קוראי

דאס איז אלץ אין עבודה, אז עס קומט אריס א מוחל אין א צייט ואס מי זעהט אז מי מוז דאס, מי מוז ואייזין א תנועה פון תנקה, קאן מען זעך בענינין מיט אזא ווארט, אבער מי דארף וויסן, אז מי האט זעך בענוצט מיט אזא ווארט ואס קאן בריינגען היזק רב, און מי דארף האבין א שמירה מעולה.

אבער וען מי בענוצט זעך מיט דעם ווארט גלאט אזוי זיך, אהון א נויטיקאייט פון עבודה, און פירט אז מי מיינט מיט דעם לכטל את זולתו, איז דאס ישות און גשות, היפון די כוונה פון תורה און מצות, דאס הייסט היפון די כוונה העליונה אין ירידת המשמה בנף. מיט די אלע ענינים ואס עצמות אין סוף האט כביכול גיטאן בשייכות לירידת המשמה.

ירידת המשמה בנף, איז די נקודה אמצעית ואס אויף דעם איז סובב הולך די אלע ענינים פון בריאת עולם התחתון מיט אלע נבראים, און ניט נאר נבראים נאר אויך נאצלים העליונים ואיילע נאצלים העליונים איז סיבת אצילותם דער רצון העליון אין עבודה ואס דורך תורה און מצות, דורך נשמות ישראל דוקא.

כל עבודה איז נאר דורך ביטול, און אז מי איז בטל צו אלקות, דער הערט מען אלקות.

בא אברהם אבינו שטייט עקב אשר שמע אברהם בקולי, אין ליובאוויטש איז גיוען איינער פון דעם מיטעלען רבינים יונגע לאייט, דוד בערקעס האט ער גיהייסן, האט ער גהערט פון זאיין פאטער ואס ער איז גיווען דעם אלטן רבינס א שטארקער זיצער, אז וען דער זיידע - תכונה הוד כ"ק אאמו"ר אדמו"ר צ"צ - איז גיוען א קליין קינד און האט גילעיינט בא דעם מלמד חומש. האט אים דער רבי - זאיין זיידע פארהערט אין חומש אין פסוק, עקב אשר שמע כ"ק האט דער זיידע גיזאנט: אברהם אבינו האט דערהערט דעם איבערשטיינס ציווי אויך אפילו אין פיאטע, איז דער רבי גיוען זייער צופרידן, און האט גיזאנט אט דאס איז די כוונה פון פסוק, והי' עקב תשמעון כ"ק די פיאטע בעדארף אויך דער הערין ואס עס איז א מצוה, און דאס טאן, און ואס עס איז ניט קיין מצוה ניט טאן.

השיחה הקדושה החיאה ארכה, שעות ארוכות מעוסרה בסיפורים

8

פאר דעם רבינס מסירת נפש בפועל אויף חסידות, האט מען דעם רבין גיגענין דעם כח אלקי, אז ער האט אריין גיזעפט א ריש פנימי אפילו אויך אין דער חסידות'ע פיאטע, אז זיי זאחלין אויך האבען דעם כח התשפעה.

אט דאס ואס דער פשוט'ר חסידות'ר גע פראסטאק קאן אויף טאן מיט זאייך וארעמען גופל אין אהבת ישראל בכלל, אויך אין אהבת רעים בפרט, הן מיט א וארעמען ווארט, און הן מיט א מסירות נפשדיקן פועל, ועס א משכיל אין לעבין צו דעם ניט קומען, און אויך א בעל השכלה פון חסידות דארף זעך לערנען פון דער פשוט'ער וארעמען חסידות'ע תמימות'דיקע פיאטע.

וחסדי הוי' כי לא תמו, העקבייג האלן, האמורים בשיחת קדש הקדשים, שלמים הם גם עתה, ואשרי האיש השם מוחו ולבו לעודדם ולקרוב בקירוב אמיתי באותו הרגש אשר הנחילינו אבותינו רבותינו הקדושים זצוקללה"ה נבג"מ ז"ע.

רסיפור האמור במכתבו מתנסיעה לקשועווא, הנני זוכר נסוב עם כל הפרטים ופרטי פרטים והשומים הם בספרי חיומן שלי. כי כל התנהג, ד'יבור ושיחה, נוגע בעבודה בפועל, ומביא אור רב.

מצב בריאותי, הנה מהחושעסקות חוטב נמעט, ורק עתה הותחל להראות הטבה מחינתי פת, ואם תי' אפשר נדרש תי' להתעבב עוד איזה זמן, אבל כעת אין הזמן גרמא, והשי"י יקים ברכת אנ"ש שי ברפ"ש בקרוב ממש.

תודה רבה עבור הכשורה טובה מאמירת התהלים בשבת מברלין, וכן תי'ל הנני מתבשר מכמה וכמה מקומות במדינות שונות, והשי"ת יעזר כי בגלל זאת יתברכו כל האומרי תהלים וב"ב שי באותן הפרכות אשר הוכטחתי, בעד זה בגשמיות וברוחניות.

יפרוש גיני בשלום אנ"ש שי ויגיד להם ברכתי כי יעזרו חשי"י בבר"ר.

ידידו הדר"ש ומברכו בכוח"ט בנו"ר.

חידות ... שבת סדר"י: מפל אמת משע, והתמטמן בהערות שם

השחר והדומה. למותו להגיד אשר בעניינים הנלוים תי' בתכלית הטוב, לא נגע בפאת זקנו, ובהיותו בביתו תי' בא ג"פ כ"י להתפלל בצביו, וכן בשאר העניינים הכל כדרוש להיות, וטבעו תי' קר ובלתי מתפעל משום דבר, ולא תי' יכול לסבול ההתלהבות החסידות, באמרו אשר כל ענין האנושית תי' להיות מוח שליט על הלב, וענין החסידות תי' לאפשר להאדם להיות אדם.

בראות אברהם, את הרושם אשר עשתה אמירתו של חוד כ"ק אמורי-הרה"ק המאמר אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו. אמר מה שאמר, בכדי להתליש הרושם.

השיבו חוד כ"ק אמורי-הרה"ק: אברהם, אברהם, אתה טועה טעות גדול, דו מיינסט אז דער ענין החסידות איז כל תכליתו אז די קאפ זאהל דער הערין די ראייכקאייט פון השכלה. נייך, דו האסט א טעות, און א גרויסין טעות, און נאר א גרויסין טעות, דער תכלית פון חסידות איז אז די פיאטע זאהל דער הערין געטליכקאייט. - ואס עס הייסט דער הערין געטליכקאייט ועהל איד איז שפעטער א וויילע געבין צו פארשטיין, ועס איז פארשטיין אז עס איז נאר קרוב הדבר אליך, און לא בשמים תיא. - נאחר בכדי אז די פיאטע זאהל קאנען דער הערין געטליכקאייט בעדארפמען אנהייבין פון קאפ, אבער דאס איז מער ניט וי מעגליך, וויילע דער תכלית איז אויסאידלען די פיאטע, אז די פיאטע זאל דער הערין געטליכקאייט.

באריכות גדולה הסיביר אז חוד כ"ק אמורי-הרה"ק, מה שפירש רש"י ע"פ עקב אשר שמע אברהם בקולי, לשניסיתי אותו. התפיש בין בירור לנסיון, כי תבילור הוא מונב בשכל, שכל פארשטייט אז מי דארף דעם גשמל מבר זאין, אבער נסיון איז א ענין פון הרגש, און דער הרגש - גיפיל - איז דא אין פיאטע בכלל - אין אנשים פשוטים בכלל - און אין דער חסידות'ר פיאטע בפרט.

די חסידות'ע פיאטע, די חסידות'ע בעלי הרגש פיהלין די העכסטע אידיילקאייט, ואס א משכיל ועס דאס ניט פארשטיין אפילו מיט צואצנג יאהר הארעוואנאיע אין השכלה.

דער רבי האט פותח גיזען דעם ענין פון מסירת נפש אויף חסידות, חסידות איז השכלה און עבודה.

השכלה און עבודה, איז ר"ל מי יודע ואס, עס קאן אראפ פירן און עס פריט אוועק אין שאול תחתית.